

Miasto Bytom w 770. rocznicę nadania praw miejskich

Część pierwsza (do roku 1740)

Miasto Bytom wyrosło z niewielkiego grodu powstałego prawdopodobnie w połowie XI wieku na Wzgórzu św. Małgorzaty. Inicjatorem budowy był zapewne Kazimierz Odnowiciel, który pragnął w ten sposób wzmocnić południową granicę państwa polskiego przed najazdami Czechów. Gród został otoczony wałem drewniano-ziemnym, a bezpieczeństwa jego mieszkańców strzegły także otaczające wzgórze bagna i wartki wówczas nurt rzeki Bytomki. Lokowanie grodu w tym miejscu miało ogromne znaczenie gospodarcze. Z jednej strony biegł tędy szlak handlowy z Wrocławia do Krakowa, z drugiej zaś osadnictwo na tym terenie od dawna było związane z wydobywaniem bogactw naturalnych, w tym srebra.

Ważnym wydarzeniem w historii grodu było wzniesienie w jego obrębie kościoła pod wezwaniem św. Małgorzaty, co miało miejsce ok. 1170 roku. Fundatorem kościoła był książę Bolesław Kędzierzawy. U boku grodu, po drugiej stronie rzeki, szybko powstała osada przedlokacyjna, posiadająca prawo odbywania jednego jarmarku w tygodniu oraz prowadzenia co najmniej dwóch karczm. Natomiast około 1200 roku powstała kasztelania bytomska, która istniała do XIV w. Jej znaczenie jednak znacznie zmalało po lokacji Bytomia na prawie niemieckim w 1254 roku. Prawa miejskie istniejącej osadzie nadał wówczas książę Władysław opolski, który księstwo opolsko-raciborskie, z leżącym na jej terenie Bytomiem, otrzymał po śmierci swego brata Mieszka Otyłego. W 1281 roku, na krótko przed swą śmiercią, Władysław podzielił obszerne księstwo pomiędzy swoich czterech synów, w wyniku czego powstało również osobne księstwo bytomskie. Pierwszy władcą księstwa został książę Kazimierz bytomski, który niezmiernie przyczynił się do rozwoju Bytomia. Ufundował kościół Ducha Św. i szpital, kazał otoczyć miasto murami obronnymi, a przede wszystkim wybudował zamek. Panowanie Kazimierza to najlepszy okres w historii średniowiecznego Bytomia. Życie w mieście skupione było wokół rynku. Tam znajdowały się kupieckie kramy i waga miejska do ważenia kruszców z całego terenu księstwa.

Linia Piastów bytomskich, którą zapoczątkował Kazimierz, rządziła Bytomiem do ok. 1355 roku, kiedy to zmarł jego wnuk, Bolesław. Ostatni przedstawiciel dynastii pozostawił jednak księstwo zrujnowane i biedne, na co wpływ miało przede wszystkim wyczerpanie na terenie księstwa pokładów rud srebra i ołowiu.

W kwestiach politycznych książęta górnośląscy, z racji położenia geograficznego swych dominiów, zmuszeni byli wciąż lawirować między wpływami Królestwa Polskiego i Czech. Sytuacji nie zmieniło nawet zrzeczenie się praw do śląska przez Kazimierza Wielkiego w 1346 roku. Przez kolejny wiek, decyzją królów czeskich, Bytom był w rękach książąt oleśnickich i cieszyńskich, którzy niewiele interesowali się miastem. Upadek górnictwa i ciągle wojny przetaczające się przez Śląsk, przyczyniły się do skrajnego zubożenia Bytomia i okolicy, a zatem nie przynosiły ich właścicielom zysków. Od 1432 roku miasto znajdowało się pod rządami czeskimi aż do 1497 roku, kiedy to Bytom został wykupiony z ich rąk przez księcia opolskiego, Jana II Dobrego. Władca ten, ostatni z linii książąt górnośląskich, próbował przywrócić miastu jego dawną świetność, jednak bez powodzenia.

Po śmierci Jana II pełnię rządów w księstwie opolsko-raciborskim przejął Jerzy Hohenzollern. Rządy nowego władcy w Bytomiu rozpoczęły się niefortunnie, mianowicie od konfliktu z mieszczanami głównie w sprawie przywilejów posiadanych przez miasto, a dotyczących między innymi cła na wyroby produkowane w Bytomiu i utrzymania w nim wagi do ważenia kruszców. Interwencja króla Czech Ferdynanda I Habsburga doprowadziła do załagodzenia sporu i potwierdzenia przywilejów Bytomia przez Hohenzollerna. Dodatkowo w 1543 roku władca ten nadał burmistrzowi i rajcom miejskim przywilej pierwokupu nieruchomości na terenie miasta, co wyraźnie przysporzyło mu poparcia najważniejszych mieszkańców miasta. W tym samym roku Jerzy Hohenzollern podpisał akt połączenia parafii Najświętszej Marii Panny z parafią św. Małgorzaty tworząc jedną bytomską parafię.

W 1543 roku Jerzy Hohenzollern zmarł pozostawiając małoletniego syna Jerzego Fryderyka, w którego imieniu władzę sprawował Albrecht Alcybiades, elektor Brandenburgii i Saksonii, krewny margrabiego. Jednakże w wyniku konfliktu z cesarzem Ferdynandem I Albrecht utracił dobra w księstwie opolsko-raciborskim, a samym Bytomiem najpierw zarządzał z ramienia cesarza starosta, a następnie w latach 1553-1556 miasto podlegało bezpośrednio cesarzowi.

Jerzy Fryderyk Hohenzollern nigdy nie był w Bytomiu, jednak interesował się górnictwem i gospodarką leśną okolicznych terenów oraz, w większym stopniu niż jego ojciec, sytuacją materialną mieszkańców. Zmarł w 1603 roku i wówczas księstwo bytomskie zostało wystawione na sprzedaż. Nikt jednak nie zdecydował się na zakup i dobra pozostały w rękach Hohenzollernów aż do klęski wojsk protestanckich w bitwie na Białej Górze w 1620 r. Wszak syn Jerzego

Fryderyka Hohenzollerna, Jan Jerzy, był zagorzałym protestantem i po przegranej bitwie uciekł na Węgry. Majątki Hohenzollernów na Śląsku zostały skonfiskowane przez cesarza Ferdynanda II, a sam Bytom w 1623 roku otrzymał od cesarza jako lenno Łazarz I Henckel, a następnie jego synowie.

Wówczas to rozpoczął się dla Bytomia jeden z najgorszych okresów w historii miasta. Z jednej strony Hencklowie uważali się za władców absolutnych nadanych im ziem i wprowadzali terror w mieście, między innymi usuwając niewygodnych im burmistrzów i rajców miejskich oraz podnosząc znacznie podatki. Z drugiej strony natomiast na terenie księstwa bytomskiego z racji toczącej się wojny trzydziestoletniej przez cały czas stacjonowały armie przeróżnego autoramentu. Niezależnie bowiem pod czyją komendą były ów wojska, niemiłosiernie grabiły Bytom i jego okolice.

Doniosłym wydarzeniem dla Bytomia i jego mieszkańców była wizyta w mieście króla Jana III Sobieskiego. Polski władca, w drodze na odsiecz oblężonemu Wiedniowi, w dniu 19 sierpnia 1683 roku zawitał do Bytomia wraz z małżonką i królewskim orszakiem, gdzie spędził noc. Zachowane materiały źródłowe dotyczące historii Bytomia zawierają jednak niezwykle skąpe informacje o tym wydarzeniu.

W 1697 roku cesarz Leopold I utworzył z ziemi bytomskiej Wolne Państwo Stanowe, co oznaczało nadanie szerokich przywilejów jego władcy, a był nim wówczas hr. Leon Ferdynand Henckel von Donnersmarck. Tymczasem w 1740 roku wraz z rozpoczęciem I wojny śląskiej cała ziemia bytomska przeszła we władanie królów pruskich, co rozpoczęło nową epokę w dziejach Bytomia.